

JAN-FILIP ZENDKER

Šapat senki

Prevela s nemačkog
Irena Lea Janković

■ Laguna ■

Naslov originala

Jan-Philipp Sendker

DAS FLÜSTERN DER SCHATTEN

Copyright © 2007 der Originalausgabe by Karl Blessing
Verlag, München

Translation copyright © 2013 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Za Anu,
Florentinu i Jonatana*

PROLOG

Bio je slabašno dete. Od samog rođenja. 2.980 grama, jedva nešto više od prevremeno rođenih. Uprkos nedeljama u kojima je duže no što je planirano ostao u telu svoje majke. Nikakav razlog za brigu, uveravali su lekari. Nadoknadiće on to.

Koža mu je delovala bledo, gotovo providno i još nežnije nego ostaloj novorođenčadi. Na slepoočnicama, bradi i šakama prepoznavale su mu se plave vene čak i posle nekoliko nedelja, kada se novorođenčad obično pretvore u bucaste bebe.

Plać mu je bio manje piskav, manje prodoran i kraćeg trajanja nego kod drugih. Brzo se iscrpljivao i kasnije, kao trogodišnjak ili četvorogodišnjak. Dok ostala deca na dečjem igralištu u Bouen roudu ili kasnije na plaži u Ripals Beju nisu znala kuda bi sa svojom energijom, dok su se penjala, lupala, ili uz divlje pokliče trčala u vodu, on je sedeo u pesku i gledao za njima. Ili bi dopuzio u krilo svoga oca, spustio mu svoju glavu na rame i zaspao. Bio je štedljiv u pokretima. Kao da je osećao da mora domaćinski da postupa sa svojom snagom i

da mu je vreme ograničeno. Nema razloga za brigu, verovali su lekari. Svako dete je drugačije.

Ostao je nežan i kao dečak. Tankih nogu i ručica nalik štapovima, bez oblikovanih mišića, bio je čak i sa šest godina još uvek toliko lagan da je otac mogao da ga uhvati jednom rukom i podigne ga. U školi, na nastavi, pripadao je tihima. Kada bi ga energična gospođa Fu nešto upitala, u većini slučajeva je znao tačan odgovor, ali sâm se nije javljao. Na školskim odmorima radije se igrao s devojčicama ili je sedeo sâm i čitao. Posle podne, kada su se ostali dečaci raspoređivali za fudbal ili košarku, on je odlazio na nastavu baleta. Njegovi roditelji su bili protiv toga. Nije li već dovoljno autsajder? Ili osobenjak bez bliskih prijatelja. Nije mu bilo potrebno da mnogo moli. Tiho razočaranje na njegovom licu bilo je već dovoljno prodorna molba koju njegov otac nije mogao da odbije.

Nekoliko nedelja kasnije prvi put se požalio na bolove. Boleli su ga udovi, pre svega noge. To je sasvim normalno, tešio ih je učitelj baleta, mnoga deca pate od toga kada počinju da igraju, pre svega kada se svom snagom trude da zavrede pohvalu. Grčenje mišića zbog pokreta na koje nije navikao, pretpostavljao je otac. Prijatelj, ortoped, umirivao je roditelje. Dečak raste i tada snažno istezanje kostiju nije neobično. Proći će. Nema razloga za brigu. Uz to je nastupio i neobjašnjivi umor. Dečaku se dešavalo da zaspi na nastavi. Nije mogao da se usredsredi i posle podne je uglavnom provodio na sofa u dnevnoj sobi.

Da li bi ranije otišli kod lekara da poteškoće nisu pripisivali baletu? Da je bio dete nabijeno snagom kod koga bi se primetio svaki duži umor, svaki gubitak u težini? Da li su njegovo jadanje morali da uzmu ozbiljnije? Jesu li bili nepažljivi ili lakomisleni? Nisu mogli sa sigurnošću da kažu kada

su se bolovi prvi put javili. Meredith toga uopšte nije mogla da se seti. U to vreme bila je u Londonu. Ili u Njujorku. Ili u Tokiju. U svakom slučaju nije bila u Hongkongu. Ali ti, Pole, ipak bi morao da znaš – govorila je i gledala ga. I lekari su okretali glavu prema njemu i posmatrali ga. Razmišljao je. Čutao. Nije znao.

Naposletku to ništa ne bi promenilo, naglašavali su onkolozi svakom prilikom. Pol nije bio siguran govore li to samo da bi ga umirili, kako ga, pored strahovanja za detetov život, ne bi mučila i griža savesti, ili je to odgovalaralo činjenicama. Rano otkrivanje bolesti u slučaju leukemije ne igra ulogu kao kod nekih drugih vrsta raka, stalno su mu objašnjavali lekari, često bez postavljenog pitanja i donekle prenaglašeno. Kao da su pretpostavili njegov osećaj krivice. Kao da su ovlašćeni za to. Sve i da su u pravu, da ranija poseta lekaru ne bi ništa promenila u toku bolesti, lečenju, prognozama i šansi da preživi, šta to uopšte znači? Utehu? Pol i Meredith Libovic su podbacili kao roditelji, po njima u to nije bilo sumnje. Sin im je dat pod okrilje. Odgovorni su za njegovu dobrobit i njegovo zdravlje, a oni, Pol i Meredith Libovic, nisu uspeli da ga sačuvaju od bolesti. Čemu otac i majka ako nisu u stanju da dete sačuvaju od toga?

„Ne prebacujte sebi. Bogohulite, ako hoćete. Kunite sudbinu. Grдите život, ali ne i sebe. Niste krivi za ovo“, rekao im je u razgovoru doktor Li, nadležni onkolog, ubrzo posle postavljene dijagnoze. Meredith je to prihvatila i posle nekoliko meseci se oslobodila osećaja krivice s početka. Pol nije. Nije verovao u Boga, ni u karmu, nije verovao ni u šta i ni u koga kome može da pripiše krivicu i smatra ga odgovornim za bolest. Ništa i nikoga nije optuživao do svoje nesposobnosti.

Pol je stajao kraj prozora i gledao napolje. Bilo je rano jutro. Upravo ispred bolnice bila su mnoga teniska i fudbalska

igrališta. Nekoliko džogera su ih koristili da u to vreme pod još uvek podnošljivom temperaturom naprave svoj krug. Niski tamnosivi oblaci od prethodnih dana nestali su i nebo je postalo plavo i bez oblaka. Monsunska kiša je isprala vazduh od smoga i pogled je bio kristalan kao retko kada u Hongkongu. Mogao je jasno da prepozna Pik, ispred njega uzanu kulu Internacionalnog finansijskog centra i Banku Kine. Između oblakodera u Istočnom Kowlunu i Hueng Humu svetlucala je srebrnosiva voda luke, kojom su upravo krstarile na desetine trajekata, šlepova i remorkera. Na visoko postavljenim auto-putevima, Gaskojn roudu i Čatem saut roudu, automobili su već stajali u koloni. Mislio je o plaži u Ripals Beju, na more i na to koliko puta je s Džastinom vikendom u ovo vreme silazio na obalu, dok je Meredith još spavala, i kako su gradili peščane kule. Samo njih dvojica, otac i sin, okruženi vlažnim i toplim tropskim vazduhom, nošeni međusobnim razumevanjem koje ne traži mnogo reči. Sećao se kako je Džastin smeo da se umaže u blato i kako su se uz smeh vraćali kući. Kako je pospana Meredith uvek nervozno reagovala na njihovo dobro raspoloženje i kako joj je trebalo nešto vremena i dve kafe kako bi mogla da se šali zajedno s njima.

Okrenuo se. Soba je bila majušna, ne mnogo veća od neke ostave, i mogla je da se pređe u dva-tri krupna koraka. Kraj ružičasto obojenog zida stajao je Džastinov krevet, pored njega stalak za infuziju, stolica, noćni stočić i stolica na rasklapanje na kojoj je Pol provodio noći. Na noćnom stočiću su ležale dve knjige, iz kojih je Pol često čitao naglas, kao i naređane kasete koje je Džastin do pre neki dan rado slušao. Sada mu je i za to nedostajalo snage. Pol je posmatrao svog usnulog sina. Koža mu je bila bela kao posteljina. S njegovog lica su nestale sve boje. Oči su mu ležale duboko u

dupljama, a na glavi mu je raslo mekano, svetloplavo paperje. Disao je slabo, ali mirno.

Pol je seo i zažmurio. „Žao mi je što moram da vam saopštim...“ Prošlo je devet meseci od kada im je lekar priгуšenim glasom i zabrinutog izraza lica saopštio rezultate ispitivanja krvi. Od tada je Pol stalno čuo tu rečenicu. Opsegdala ga je i danas, devet meseci kasnije prolazila mu je kroz glavu. Hoće li je se ikada osloboditi? Hoće li ikada čuti išta drugo? „Žao mi je što moram da vam saopštim...“

Zašto moj sin? – hteo je tada da dovikne lekaru, ali je to prećutao i slušao kako lekar govori o mijelocitnoj leukemiji, o visini hemoglobina, ispitivanju koštane srži i daljim postupcima. Zašto Džastin? Zašto Meredith više ne postavlja sebi to pitanje?

Do olakšanja je dolazilo u kratkim trenucima kada bi se Pol noću protegao i poverovao da je to samo sanjao. Za sekundu je sedao na krevet osećajući kao da se probudio iz neke noćne more. To nije istina. Krvna slika je normalna. Džastin još uvek ima crvenkastoplave lokne, kosa mu nije opala. Legao bi u njegov krevet u dečjoj sobi i zaspao. Tada je nakratko osećao olakšanje, radost, prosto nemerljivu, gotovo besmislenu sreću, kao nikada u životu, zbog čega je kasnije otrežnjenje bilo još teže.

Gde je Meredith? Zašto nije s njima? Sedi u avionu. Verovatno leti na dvanaest hiljada metara iznad Pakistana i Indije. Ili iznad Kazahstana i Uzbekistana, već prema tome da li je mašina iz Londona krenula severnom ili južnom rutom. Veoma važna konferencija, kako je rekla. Radilo se o novoj bankarskoj strategiji u Kini. O investicijama i učešću u milionskim iznosima. Kao direktorka predstavništva u Hongkongu nije smela da izostane. Boraviće u Evropi dva, najviše tri dana. Džastinovo stanje će ostati stabilno do

sledeće nedelje, lekari su je uverili u to. Osim toga, morfijum omamljuje Džastina i on praktično čitavog dana spava, tako da, po mišljenju njegove majke, on neće ni primetiti njeno odsustvo. Posmatrala je Pola i na trenutak su se pogledali u oči. Prvi put posle dugog vremena. Treba li da joj protivreči? Treba li da joj objasni kako je gotovo siguran da Džastin veoma dobro oseća jesu li otac ili majka u sobi, sede li kraj njega, drže li ga za ruku, miluju li ga po čelu ili mu se obraćaju, iako mu telo to više ne pokazuje otvoreno. Zbog toga gotovo nedelju dana nije napustio sobu. Zato sedi ovde, čami na stolici na rasklapanje, koja mu je prekratka za najmanje deset centimetara i na kojoj o spavanju nema ni govora. Zato čita naglas iz knjiga, peva uspavanke, koračnice, božićne pesme i šta god mu padne na um sve dok ga glas ne izda. Znao je da je Meredith donela odluku, da neće moći da je odgovori i da od njega više i ne očekuje razumevanje.

Meredithina zaokupljenost poslom umnogome se povećala od kada se Džastinovo stanje pogoršalo. Negde je pročitao da to nije netipično držanje roditelja čija deca obole od raka. Netipično je bilo samo to što je u njihovom slučaju žena bila ta koja je pobešla u posao. Dva dana posle postavljene dijagnoze sasvim neočekivano je odletela za Tokio. Od tada je sve češće na putu između Pekinga, Šangaja i Hongkonga, a i inače dug radni dan nastavljaio se večerama s klijentima koje su trajale do duboko u noć. Na početku bolesti tražila je razumevanje od Pola. Objasnila mu je koliko joj to sve teško pada, kako se kida, kako često pred poletanje aviona ustaje u nameri da istrči odatle, koliko snage je košta da ne podlegne tom impulsu.

Posle pogoršanja bolesti od pre dva meseca, više nije tako razmišljala. Od kada je postalo jasno da za Džastina nema nade, sebi više nije postavljala pitanja i za njih više nije bila

zainteresovana. Prelomila je. Pol je katkad imao utisak da je svog sina već otpisala, kao kakvo posustalo preduzeće čije bilanse je podrobno proučila pre nego što je donela zaključak da mu nema spasa i da se dalje investiranje pokazuje kao čisto rasipanje sredstava za pomoć. Sredstava koja su drugde hitno potrebna.

Na odeljenju za decu obolelu od raka Pol je uočio dve vrste parova. Jedni su se još uvek gledali u oči, bolest njihovog deteta ih je zbližavala, delili su međusobno svoj strah, očaj i osećanje krivice. Podržavali su jedno drugo, davali snagu jedno drugome i oslanjali se jedno na drugo. Drugi su se šunjali bolničkim hodnicima pognute glave i očiju uprtih u pod. Strahovali su od pogleda svoga supružnika jer se u njemu ogleda ono što ne žele da vide: sopstveni strah, bes i bezgranična tuga. Bolest ih je razdvajala. Prećutkivali su svoj pogled na smrt, okretali glavu od toga i povlačili se u sebe sve očajniji, u potrazi za mestom za koje su se nadali da na njemu neće naići na bol. Meredith i Pol Libovic pripadali su takvima.

Čak ni pre tri dana, prilikom donošenja najteže odluke, više nisu mogli da se gledaju u oči. Sedeli su jedno kraj drugoga ne dodirujući se. Kao dva neznanca. Nisu bili u stanju da jedno u drugome pronađu snagu i pomoć. Lekari im nisu davali nade. Pogoršanje bolesti od pre šest nedelja bilo je neočekivano koliko i žestoko. Čelije raka su se umnožavale na eksplozivnan način. Na dva bloka hemoterapije više nisu reagovale. Sve medicinske mogućnosti bile su iscrpljene. Sada se jedino radilo o tome da se učini da Džastin pati što je moguće manje. I postavljalo se pitanje treba li mu pružavati život po svaku cenu. Takve mogućnosti postoje. Govorilo se o odeljenju intenzivne nege i veštačkim plućima. Tako bi svakako dobio još nešto vremena – nedelju dana,

možda dve. Medicinski gledano to ne predstavlja problem.

„Postupamo tako ako su roditelji saglasni, gospodine i gospodo Libovic?“, rekli su lekari.

Meredith je ćutala. Žmurila je i ćutala.

Lekari su ih posmatrali. Čekali su. Čekali su odluku. „Imate li još pitanja? Treba li još jednom da vam objasnimo?“ Meredith je ćutala. Pol je odmahnuo glavom.

„Treba li da premestimo Džastina na odeljenje intenzivne nege?“

Pol je opet odmahnuo glavom.

„Ne?“, upitali su lekari.

„Ne!“, čuo je sebe. „Ne.“ On je odlučio. Meredith mu nije protivrečila.

Moralo je biti nešto pre 14 časova kada je njegovo srce prestalo da kuca. Precizan trenutak smrti doktor Li je kasnije mogao jedino da pretpostavi.

U 13 časova bolničarka je poslednji put bila u sobi. Htela je sa stočića da odnese nedirnutu i ohlađenu supu i čaj koje je donela sat ranije. Opipala je dečakov puls, koji je bio slab, ali ujednačen. Proverila je infuziju, kateter i da li Džastin dobija dovoljno morfijuma. Pol Libovic je ćutke sedeo kraj postelje i sina držao za ruku. Po njegovoj želji EKG aparat je isključen, tako da je za razliku od ostatka odeljenja u sobi vladala tišina.

Doktor Li je ušao u sobu u pet do tri i u prvom trenutku je poverovao da su otac i sin zaspali. Pol Libovic je bio pognut, trupom oslonjen na krevet, s ispruženom desnicom, a levom rukom je držao nežne sinovljeve prste. Džastinova glava, duboko utonula u jastuke, bila je okrenuta u stranu. Tek na drugi pogled doktor Li je primetio da dečak više ne diše i da

su mu širom otvorene oči ukočene, kao i to da otac ne spava nego plače. Nije plakao ni glasno, ni optužujuće. Nije to bilo bolno kukanje, koje se ovde često doživljava. Ovo cviljenje je bilo jezivo i gotovo nečujno. Bilo je upućeno duboko ka sopstvenoj unutrašnjosti i zbog toga je zvučalo očajnije.

Doktor Li je u prethodnih trideset godina, uprkos svem napretku u medicini, video mnogo dece na umoru. Za sve roditelje smrt njihovog deteta je traumatsko iskustvo, no u većini slučajeva bilo je braće i sestara koji su tražili pažnju, baba i deda koje je trebalo negovati, posla kojim se moralo dalje baviti, hipotekarnih obaveza čije su ispunjenje tražile banke. Život ide dalje u šta roditelji prvih nedelja i meseci nisu mogli da poveruju. Manjina roditelja je ostajala skršena zbog gubitka. Razjedao ih je osećaj krivice ili su tonuli u samosažaljenje. Nisu mogli da podnesu nastalu prazninu ili su uporno odbijali da prihvate smrt svoje dece kao činjenicu. Doktor Li je morao da pomisli na takve kada je začuo Polovo jecanje.

I

Pol je nepomično ležao u krevetu, zadržavao dah i osluškivao. Ništa nije čuo do tiho, jednolično zujanje ventilatora. Polako je podigao glavu s jastuka. Osluškivao je. Nije li to prva ptica? S druge strane dolinice dolazio je slab, pojedinačni cvrkut, tako tih da se Pol začudio što se na putu do njega nije izgubio. Zvuci su dobar znak. Oni označavaju da će ubrzo zora, da će u selu zakukurikati prvi petao koga će ostali slediti u istoj sekundi. To je znak da će ubrzo zapevati i ptice u njegovoj bašti i da će se začuti kloparanje šerpi i lonaca njegovih suseda. Znak da je noć prošla i da više neće morati da trpi glasove tame.

Do Sunca i natrag.

Ne moraš da strahuješ. Ja te čuvam.

Pol je sačekao dok se svetlosni zraci nisu probili kroz drvene roletne i glasovi tame sasvim utihnuli. Zašto ih tako retko čujem danju, pitao se dok je gurao u stranu mrežu protiv komaraca i ustajao. Zašto začute čim ptice zapevaju? Kao da im sunčeva svetlost otme snagu?

Spremio je krevet, urolao mrežu protiv komaraca, isključio ventilatore, sišao u kuhinju, uronio grejač u vodu za čaj,

popeo se u kupatilo i pustio tuš. Voda je bila pretopla da bi ga uistinu osvežila. Bila je to tipična tropska noć, topla i vlažna, i on se preznojavao uprkos ventilatorima u dnu njegovog kreveta. Susedi ga smatraju ludim što makar u spavaćoj sobi ne ugradi rashladni uređaj. Još odavno je jedini na brdu koji je dobrovoljno odustao od tog luksuza. Svojevremeno se često premeštao iz bračne spavaće sobe na sofu u dnevnom boravku i tu širom otvorao prozor i unutra puštao vlažan i topao vazduh. Meredith to nije razumela. Mrzela je kada se znoji, mrzela je lepljiv osećaj na svojoj koži, mokre stvari na telu, „taj zadah“ kako ga je nazivala i gadila ga se iako je bio njen sopstveni. Danas se Pol pitao da li je trebalo da mu to bude upozorenje? Kako je mogao da poveruje da je srećan s osobom koja ni sebe ne može da omiriše?

Na početku njihove ljubavi nije bila tako osetljiva, ili se makar trudila da to ne pokaže. Provodili su divne večeri na Polovom balkončiću na četrnaestom spratu oblakodera u Srećnoj dolini. Posle dugog radnog dana tu su obedovali, pili, razgovarali i smejali se, iako su im se tela kupala u znoju. Smeo je da je dodirne i udvara joj se, a da joj nije bio neprijatan sopstveni miris oznojenog tela. Kasnije više nije bilo tako. Kasnije je njena soba bila toliko rashlađena da bi seks bez ćebeta svakako doveo do prehlade. Devet meseci u godini Meredith se praktično isključivo kretala između klimatizovane kancelarije, rashlađenih restorana, trgovinskih centara, automobila i svog klimatizovanog stana.

Meredith. Nije znao kada je poslednji put pomislio na nju. Verovatno na Džastinov rođendan pre četiri meseca. Na trenutak je pomislio da je pozove, kada mu je palo na um da i nema njen broj telefona u Londonu. Možda bi njegov advokat mogao da mu ga pribavi, no bilo bi to isuviše truda samo da bi opet ćutali posle uobičajenih floskula. Zašto se

svaki put razgovor između njih završavao teškom tišinom, kao da je to bio neki prirodan zakon? Više se uopšte nisu svađali, s time su prestali već nekoliko nedelja posle Džastinove smrti. Bio je to pre osećaj velike praznine, prezasićenosti jednog drugim, ravnodušnosti, za šta nikada nije verovao da može da se dogodi. Zašto njihova strast nije ostavila traga? Kod drugih parova, kada se rastanu, mogu se videti patnja, ogorčenost zbog neispunjenih očekivanja, bes, čak i mržnja. Ništa od toga nije osećao, a imao je utisak da je isto i sa Meredith. Kao da njihove ljubavi nikada nije ni bilo.

Čak i kada mu je tačno godinu dana posle Džastinove smrti saopštila da se seli u London, da bi, kako je rekla, „zaboravila poglavlje Hongkong“, nije se osetio pogođenim, iako je u njemu videla jedino deo poglavlja koji je trebalo zaboraviti. Samo joj je pozeleo „mnogo sreće i sve najbolje“. Ljubazno mu se zahvalila i pružila mu ruku ispred hotela *Mandarin orijental*. Tek danima kasnije shvatio je svu apsurdnost tog formalnog opraštanja. Od tada su samo povremeno čuli ponešto jedno o drugome. Pošto do pre pola godine nije imao ni telefon, niti kompjuter, nije ni bio lako dostupan. Jednom je pročitao da se većina parova rastaje iz istih razloga koji su ih i sastavili i razmišljao je da li je tako i u njihovom slučaju.

Kada su počeli da idu odvojenim putevima? Da li je to bilo u danima posle dijagnoze i posle svađe oko toga gde Džastin treba da se leči? U Londonu, gde su, po Meredithi, lekari sigurno kompetentniji, ili u Hongkongu, kako je Pol želeo, gde se terapija ni u čemu ne razlikuje od evropske, u šta su ga uverili ne samo onkolozi u Bolnici „Kraljica Elizabeta“, nego i njihove kolege u Engleskoj. Meredith je na kraju nevoljno pristala, ali od trenutka kada se pokazalo da se rak odupire najnovijoj i najagresivnijoj hemoterapiji, više nije

sumnjala koga će okriviti za to i bila je sigurna da bi šanse za detetovo preživljavanje bile veće u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Ili je rastanak počeo još mnogo ranije, kada su saznali da je ona trudna i kada je njegova radost zbog toga umnogome prevazišla njenu? „Nema sumnje, trudni ste“, rekao joj je ginekolog još u čekaonici. Dok su Polu oči zasijale, a ruka mu tražila njenu, ona je pokrila lice šakama i počela da cmizdri. *Od radosti, Pole, molim te, veruj mi, nije to ništa drugo do radost.* To uveravanje često ponavljano sledećih dana nije uspelo da učutka njegovu sumnju. Da li ona stvarno želi dete? Radi mnogo i sa žarom, na čitavom svetu najmlađa je upravnica filijale svoje banke. Njeno napredovanje u upravnom odboru predstavništva u Hongkongu bilo je više od čiste nade. Za dalju karijeru dete bi, makar i na kratko vreme, bilo sve drugo samo ne poželjno, što je pretpostavljeni nedvosmisleno dao do znanja i njoj i još nekim njenim kolegicama. Pored toga nikada nije pripadala ženama kojima je majčinstvo egzistencijalni životni plan. Naposljetku nije bila *njena* želja da ima dete, kako mu je objasnila godinama kasnije, nego je dete bilo ishod njegove želje. Bilo joj je žao Pola zato što nema porodicu. Bio je jedinac, majka mu se ubila neposredno pred njegov dvadeset prvi rođendan, otac mu je umro pre nekoliko godina i, od kada se Meredith upoznala s njim, Pol nije naveo nijedno ime makar i dalekog rođaka od malo onih koje je poznavao, kao što su na primer bili njegovi nemački baba i deda iz Hajdelberga, koji su već odavno mrtvi. Meredith je, kako je tvrdila, to uvek bilo čudno, ali to pripada auri koja okružuje zagonetne, nepristupačne ljude, što je Meredith u prvim godinama smatrala uzbuđljivim i privlačnim. Kasnije joj je njegova zatvorenost sve više išla na živce i dovodila je do sve češćih svađa. Ako ju je u početku veoma rado svugde pratio, zašto je kasnije

išao s njom samo veoma retko kada ona treba da se nađe s kolegama na večeri? Zašto je sve češće morala da odlazi bez njega na koktele, prijeme i nedeljne izlete brodom, gde je sklapala poslovne kontakte, pridobijala klijente, sakupljala informacije? Dani i večeri koje je provodio sâm kod kuće više nisu bili izraz njegove sposobnosti da sâm sebi bude dovoljan, nego još jedino znak neutešne usamljenosti. Verovala je da će mu posle Džastinove smrti postati jasno da je dete bilo za njega dobro jer je dete zadatak.

Pol je razmišljao da li su u ono vreme kada je kupovao kuću došli na Lamu da sagledaju ko su. Video je Meredith i sebe kako stoje u bašti među izdžikljalim grmovima bugenvilija koji su dosezali gotovo do krova, paprati visokih više od metra i istrulelih bokora banana. Video je kako je Meredith zapanjeno zurila u kuću, mesecima nenastanjenju, u zelene naslage plesni od vlage na fasadi, video ju je kako hoda kroz prašnjave i prljave sobe i čuo je kako s gađenjem u glasu kaže: „Ovo liči na tebe.“

Kupovina ove „jazbine“ potvrdila je njene najgore slutnje. Pol se povukao od sveta jer se dobro oseća u svom bolu. Potonuo je u samosažaljenje. Nije dopuštao da njegov sin umre, odbijao je da prihvati njegovu smrt. I što je najneoprostivije od svega: predao se. Nabolji dokaz za to bila je stara kuća na ovom ostrvu na koje se ni jedan normalan stanovnik Hongkonga ne bi dobrovoljno povukao. Ovde može da propada, da se opija do besvesti, a da ga niko ne odgovara od toga, da, verovatno bi prošle čitave nedelje pre no što bi uopšte iko primetio da je umro.

Pol je dosuo sebi čaja i pogledao preko terase. Tokom noći na kameni pod napadao je čitav niz belih cvetova plumerije.

Ustao je i pokupio ih. Ušao je u kuću i spustio ih u činiju pored ostalih latica. Uzeo je metlu iz spremišta i počistio terasu. Ne, pomislio je Pol, nisam podivljao. U nekim stvarima Meredith je u pravu. Život s njime bio je nemoguć, to joj ne osporava, ali se po ovom pitanju prevarila. Temeljno je renovirao kuću i održavao ju je čistijom nego što je to ikada bio Meredithin stan, kao i njihov zajednički. Prašinu je brisao dva puta dnevno i odmah je prao svaku podnu pločicu, svaki tanjir, svaku šolju, čašu, viljušku, svaki nož. Kupatilo je bilo toliko čisto kao da su ga brisale spremačice iz hotela *Peninsula*. Ispred prozora su stajali sandučići u kojima su rasle pelagonije, kamelije i ruže. U frižideru je uvek bilo svežeg voća i povrća. Kuvao je za sebe, jeo je dobro i poslednje dve godine nije pio alkohol. Jedno vreme je verovao da vino, viski i džin mogu učutkati glasove u njemu, da mogu da ga umire svečeri, da ga omame kako bi zaspao. Ali šta god da je pio bivalo mu je još gore. Bolovi. Glasovi. Praznina.

Pored toga strahovao je da Džastin, ukoliko se vrati, može da ga zatekne u pijanom stanju. Znao je da je takav strah teško objašnjiv. Jednom je pokušao da ga objasni Dejvidu Džangu, ali ni njegov jedini poznanik, jedini prijatelj koga ima, nije mogao da ga shvati.

„Pole, Džastin je mrtav.“

„Znam da je mrtav, ne treba to da mi kažeš.“

„Ako se vrati, to neće biti Džastin, to znaš. Biće u nekom drugom obliku“, rekao mu je Dejvid, koji je kao budista verovao u večno kruženje smrti i rađanja.

„Ne sedim kod kuće i ne čekam da se Džastin svakog trenutka pojavi na vratima, ali...“, Pol je tražio prave reči. „Moram da budem pripravan za to.“

„Za šta?“

„Za njegov povratak.“

„Za koji znaš da se nikada neće desiti.“

Pol je uzdahnuo. „Za koji znam da se nikada neće desiti“, ponovio je. „Ali ne želim to da isključim.“

Koliko god delovalo čudno, upravo je bilo tako: nije želeo da isključi mogućnost sinovljevog povratka. Zato je Džastin imao sobu u ovoj kući. Zato su se u toj sobi nalazili krevet i ventilator, zato je na krevetu uvek bila sveže oprana posteljina. Iz tog razloga na čiviluku je uvek visila dečja kabanica, u hodniku, pored Polovih gumenih čizama, stajao je i jedan par za Džastina, a okvir vrata iz starog stana, sa reckama kojima je beležio Džastinovu visinu, izvadio je i ponovo ga ovde ugradio.

„Da li je to razlog što retko putuješ sa Lame?“, upitao ga je Dejvid bez trunke ironije u glasu. „Da ne propustiš njegov dolazak?“

„Ne, to ima drugi razlog.“

Dejvid ga je osmotrio ništa ga ne pitajući. Pogled je bio dovoljno pitanje.

„Ne želim da zaboravim.“ Bila je to rečenica koju je ubrzo posle pogreba nepažnjom izgovorio pred Meredithom i koju je ona kasnije često videla kao dokaz da je njegova tuga prešla „normalnu meru“ i da je zadobila „bolestan oblik“. Rasprava o tome šta je u slučaju smrti sopstvenog deteta tuga u „normalnoj meri“, a šta njen „bolestan oblik“ završavala se jednom od njihovih retkih žestokih svađa. Gde je granica između normalne i bolesne tuge? Ko je postavlja? Pol je smatrao da na to niko nema prava. Neki biolog mu je jednom ispričao da pojedini delfini posle smrti svoga partnera prosto prestanu da jedu. Ili guske. Na gubitak svog partnera mogu da reaguju tako žestoko da danima bez predaha lete okolo, dozivaju nju ili njega, traže svog partnera sve dok ne izgube orijentaciju i smrtno iscrpljene ne padnu s neba.

„Upravo to neću“, odvrtila mu je Meredith. „I upravo to Džastin ne bi želeo. Pole, život ide dalje.“

Mrzeo je tu rečenicu. U njoj je ležala neizreciva nepravda, krajnje preterano i nečuveno banalizovanje smrti. U Polu se sve bunilo protiv toga. Bilo je dana kada je svaki udisaj osećao kao izdaju svoga sina. Bilo je dana u kojima je osećaj krivice što je živ pretio da ga uguši, dana u kojima nije bio u stanju da išta drugo radi osim da leži u visećoj mreži na svojoj terasi.

Strah da nešto ne zaboravi. Džastinovo pospano lice ujutru. Njegove krupne plave oči koje su znale tako da blistaju. Njegov smeh, njegov glas.

Do Sunca i natrag.

Želeo je da spreči svaku mogućnost da mu vrema sveta prekrije uspomene koje su jedino što mu je ostalo od sina. S njima će živeti do svog kraja. Za njega one nisu samo neverovatno dragocene, nego su i veoma osetljivo dobro. Ne može se osloniti na njih. Uspomene varaju. Blede. Gube se. Novi utisci, nova lica, mirisi, zvuci prekrivaju stara sećanja koja postepeno gube na snazi i intenzitetu sve dok ne padnu u zaborav. I dok je Džastin još bio živ, Pol je iščezavanje uspomena osećao kao telesni bol. Kada je njegov sin izgovorio prve reči? Gde je načinio prve korake? Da li je to bilo za Uskrs na poljani *Kantri kluba*, ili dva dana kasnije na izletu u Makaou, na trgu ispred katedrale? Onda je verovao da to nikada neće zaboraviti, a već nekoliko godina kasnije posumnjao je u to. Taj gubitak je bio podnošljiv samo zato što su nove uspomene dolazile s Džastinom i brisale one stare. Ali sada? Bio je upućen na sećanja koja je imao i katkad je već hvatao sebe kako osluškuje svoju unutrašnjost i traži Džastinov glas, a kada zažmuri mora da se usredsredi dok Džastin ne izroni ispred njega.

Kako bi sprečio brisanje uspomena želeo je, koliko god je to moguće, da se sačuva od novih doživljaja. Zaborav bi predstavljao izdaju. Zaborav je srodnik smrti. Zato se povukao na Lamu i nevoljno odlazio sa ostrva samo u izuzetnim slučajevima. Lama je mirna. Nema automobila, tu je malo ljudi u odnosu na bilo koji deo Hongkonga i ovde nikoga i ne poznaje. Njegova kuća se nalazila u Taj Pjengu, naselju na bregu iznad Jung Šue Vana, deset minuta od trajekta. Sakrio se iza ogromnog talasa zelenog grmlja i gustog bambusovog luga na kraju puteljka.

Sebi je uspostavio strog dnevni raspored. Ustajao je u zoru, ispod markize na terasi pio tačno bokal čaja od jasmína, ni manje, ali ni više, na krovu je sat vremena radio tai čí vežbe, odlazio je u selo u kupovinu, jeo je stalno u istom restoranu u luci i to uvek mešano povrće i dim sum* sa škampima, uz to dve zemičke pripremljene na pari i punjene svinjetinom. Potom je kupljeno odnosio kući i odlazio u tročasovnu ili četvorčasovnu šetnju. Iz dana u dan put ga je vodio pokraj njivica na kojima su starci i starice čupali korov, riljali zemlju ili svoju salatu i pritke paradajza prskali sredstvima za uništavanje štetočina. Pozdravljali su ga klimanjem glave, a on im je isto tako otpozdravljao. Od njih nije strepeo. Nikada ne bi došli na ideju da mu se obrate ili da se upuste u razgovor s njim. Pešačio je dalje do Pak Koka, kod vode se u širokom luku vraćao do Jung Šue Vana i odatle je preko pola ostrva stizao do plaže Lo So Šjeng. Tu nije bilo ljudi, ako se izuzme nekoliko vikenda tokom leta. Pol je plivao tačno dvadeset minuta. Potom je sedeo u hladu nekih pola sata, po lepom vremenu i duže. Posmatrao je more i

* *Dim sum*: karakterističan kineski obrok koje se sastoji od prženih ili na pari pripremljenih jastučića od testa punjenih mesom, plodovima mora ili povrćem. (Prim. prev.)

svaki put se opuštao pred tim dobro poznatim prizorom. Ili je žmurio i meditirao. Ovde nije bilo ničega nepredvidljivog od čega bi strahovao.

U povratku put ga je vodio preko grebena i dugačkog brega sa koga se vidi uzani Istočni Lama kanal koji razdvaja ostrvo od Hongkonga. Veoma retko je zastajao na tom puteljku i osmatrao natovarene velike kontejnerske brodove pitajući se šta li su ukrcali i kuda putuju. Njegovi jedini pratioci bili su psi lualice ili po koja mačka bez dlake. Ostatak dana provodio je u bašti ili na krovnoj terasi. Negovao je svoje cveće, kuvao ili je čistio kuću.

Nije čitao novine, niti je imao televizor, a radio je slušao samo ujutru od sedam do pola osam i to *Svetski servis* Bi-Bi-Sija. Dan u kome ni sa jednom osobom nije progovorio ni reči za njega je bio dobar. Nedelje slične jedna drugoj, u kojima se nije dešavalo ništa što bi moglo da ostavi traga u njegovom sećanju – za njega su bile dobre nedelje.

Danas je ipak znao da će biti teže. Bila je trogodišnjica Džastinove smrti i Pol je odlučio da se kao i svake godine odveze na Hongkong Ajlend i popne se na Pik.

Dan nije bio za šetnju. Drugi septembar u Hongkongu nikada nije lep za pešačenje. Termometar kraj vrata pokazivao je trideset šest stepeni i vlažnost vazduha od devedeset osam procenata. Grad se znojio. Stenjao je pod vrelinom i te nedelje svako ko je mogao sklanjao se u klimatizovane prostorije.

Pol je za svaki slučaj uzeo i treću flašu vode iz frižidera i spakovao je u ranac. Nosio je sive kratke pantalone i tanku košulju s kratkim rukavima; da mu se znoj ne bi slivao niz lice i da ga ne bi pekao u očima, obmotao je glavu i čelo maramom. Njegove dugačke mišićave noge bile su uvežbane svakodnevnim pešačenjem. Imao je ravan, utreniran stomak

kao u mladića. Uprkos tome penjanje po ovakvom vremenu zahtevalo je čitavu njegovu snagu. Uzeo je svoj štap za pešačenje i sporim korakom niz brdo sišao u selo. Oznojio se i pre no što je stigao do trajekta.

Na brodu je bilo malo putnika. Nekoliko starih Kineskinja nesvesno je mahalo lepezama. Pol je stao pozadi, kraj brodske ograde, u nadi da će se vetar izazvan vožnjom ili povetarac na vodi pobrinuti da bude podnošljivije. No vazduh je bio prevruć i vlažan i znoj mu se neprijatno slivao niz vrat, leđa, prsa i noge, sve dok mu sokne nisu bile mokre kao da je utrčao u baru.

Laž iz nužde bila je ta koja ga je dva puta godišnje, na rođendan i godišnjicu smrti njegovog sina, terala u grad i na brdo. Bio je to ritual čiji smisao ni sam sebi nije mogao da objasni i čije mu je upražnjavanje postalo neka vrsta prisile. Kao da je hteo nešto da popravi.

Nedugo pred smrt Džastin ga je upitao da li veruje da će se još jednom zajedno popeti na Pik. Najviše brdo na Hongkong Ajlendu bilo je jedan od njihovih omiljenih izletničkih ciljeva, a pešačenje do vrha, pogled na grad, luku i Južnokinesko more Džastina su zadivili još kao dvogodišnjaka. Pik je bio mesto, kako se Polu činilo, na kome se njegov sin oseća sigurno. Bila je to neka vrsta osmatranja sveta koje su na Džastinov nagovor negovali u svako godišnje doba. Leti, kada je brdo, zahvaljujući svojoj visini, donekle nudilo zaštitu od pritiskajuće vreline i vlažnosti vazduha. Zimi, kada je duvao tako hladan vetar da je Džastin nosio vunenu kapu i rukavice i kada su tu bili gotovo jedini šetači. Oblaci su neretko i u proleće obavijali vrh i nije se moglo videti ništa do izmaglice. Ovde gore su često sedeli na klupi. Pol je sinu objašnjavao zašto avioni lete, brodovi plove, zašto veliki autobusi na sprat odjednom izgledaju maleni poput

vozila-igračaka i zašto se zvezde zovu zvezde, a ne Sunce, iako i one sijaju.

Hoće li njih dvojica još jednom uspeti da odu tamo?

„Sigurno“, odgovorio je Pol, a njegov sin je pridigao glavu, nasmešio mu se i upitao: „Stvarno?“ Pogledali su se. Pol je video umorne oči svoga sina i nije znao šta bi još rekao. Da li Džastin želi da zna istinu? Želi li da čuje: ne, Džastine, ne verujem, preslab si za to, a ja ne mogu da te nosim petsto metara uzbrdo. Više nema nade. Nikada više nećemo zajedno stajati na Piku i brojati avione i brodove i maštati o tome kako ptice klize vazduhom i kake šetačima po glavi. Svakako da Džastin ovo nije želeo da čuje. Svakako nijedna osoba pri zdravoj pameti nije spremna da ovo kaže jednom osmogodišnjaku. Zašto bi? Ali šta drugo?

„Tata, ne muvaj, reci istinu“, opomenuo je Džastin oca ubrzo posle dijagnoze, kada je Pol u svojoj bespomoćnosti pokušavao da umanji značaj bolesti i kada je nešto mucao o teškom gripu. Ne slagati. Reći istinu. Istine su se držali Meredith, lekari i sam Pol do granice do koje dete može da shvati kakva destruktivna snaga besni u njegovom malom telu. Ali sada? Hoćemo li se još jednom popeti na Pik? Tu se nije radilo o leukocitima i blastocitima, ni o visini hemoglobina i sledećoj transfuziji krvi. Bilo je to jednostavno pitanje na koje se očekuje jednostavan odgovor: da ili ne. Džastin je pogledao svoga oca, a njegove oči su potvrdile nevericu: stvarno?

„Ali, svakako“, potvrdio je Pol po drugi put i klimnuo. Džastin se blago nasmešio i spustio glavu na jastuk. Mala laž iz nužde, pravi odgovor, u to niko ne bi posumnjao. No, uprkos tome, Pol sebi nije mogao da je oprosti i to mu je nateralo suze na oči i danas, tri godine posle Džastinove smrti. Izdao je sina. Ostavio ga je samog, stvorio mu je

iluziju, dao mu je budalastu, besmislenu, sasvim idiotsku nadu, umesto da je rekao istinu, da ju je podelio s njime i time je učinio podnošljivom. Preplavio ga je osećaj stida već u trenutku klimanja glavom i od tada se sram nije smanjio, koliko god se u sebi suočavao s ovom laži i opravdavao je. Ostao je tračak sumnje da li je pravilno postupio i osećaj da je u odlučujućem trenutku bio kukavica.